

Средневековые еврейские иллюстрированные манускрипты

Лекция 1.

Классификация еврейских манускриптов по географическим группам

- Ашкеназские (Англия, Германия, северная и центральная Франция; позже северо-запад Европы в целом)
- Сефардские (Испания, Португалия, южная Франция, частично Северная Африка);
- Итальянские;
- Византийские (Турция, Греция, окружающие их страны);
- Восточные (Ближний Восток, Иран и др.)

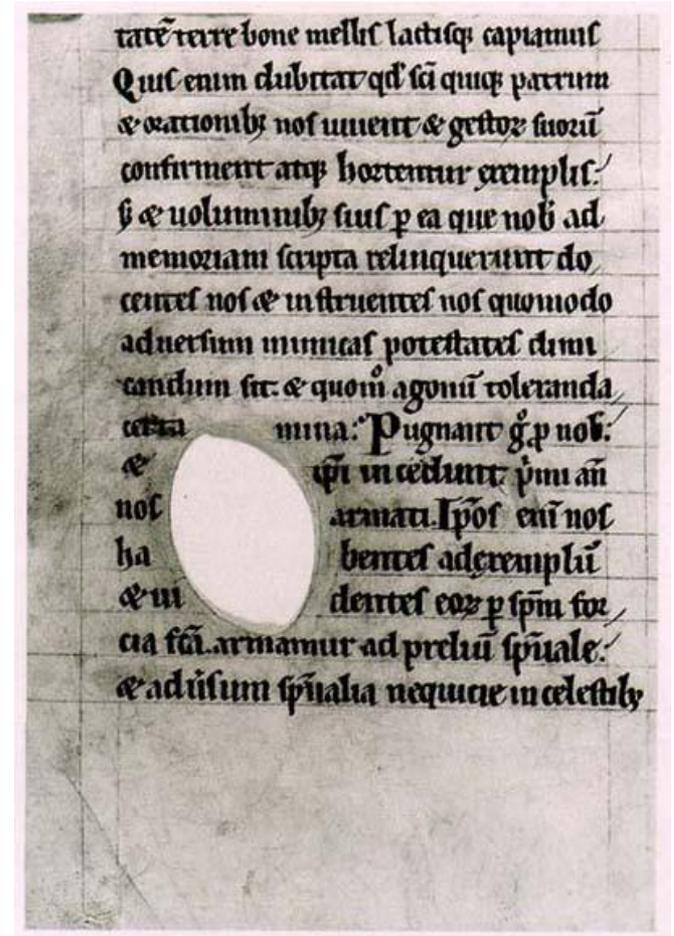
Категории, на которые можно разделить средневековые рукописи

- Библия и комментарии к ней
- Галахическая литература
- Молитвы и богослужебная поэзия (агада, сиддуры, махзоры, пиюты)
- Светская литература
- Мистика
- Философия и наука
- Все остальное

Основные вехи изучения еврейской средневековой миниатюры

- 1898 – Die Haggadah von Sarajevo (Мюллер, фон Шлоссер, Кауфман);
- 1931 – Symbole Und Gestalten der jüdischen Kunst (Рахель Вишницер)
- 1969 – Hebrew Illuminated Manuscripts (Бецалель Наркис)
- 1978 – Hebrew Manuscript Painting (Джозеф Гутманн)
- 1982 – La vie juive au Moyen-Age (Тереза и Мендель Мецгер)

Искусство изготовления средневековой книги

На этом листе писец аккуратно вписал текст в пространство вокруг дыры. Рукопись XII в. Аббатство Уичкомб, Глостершир..

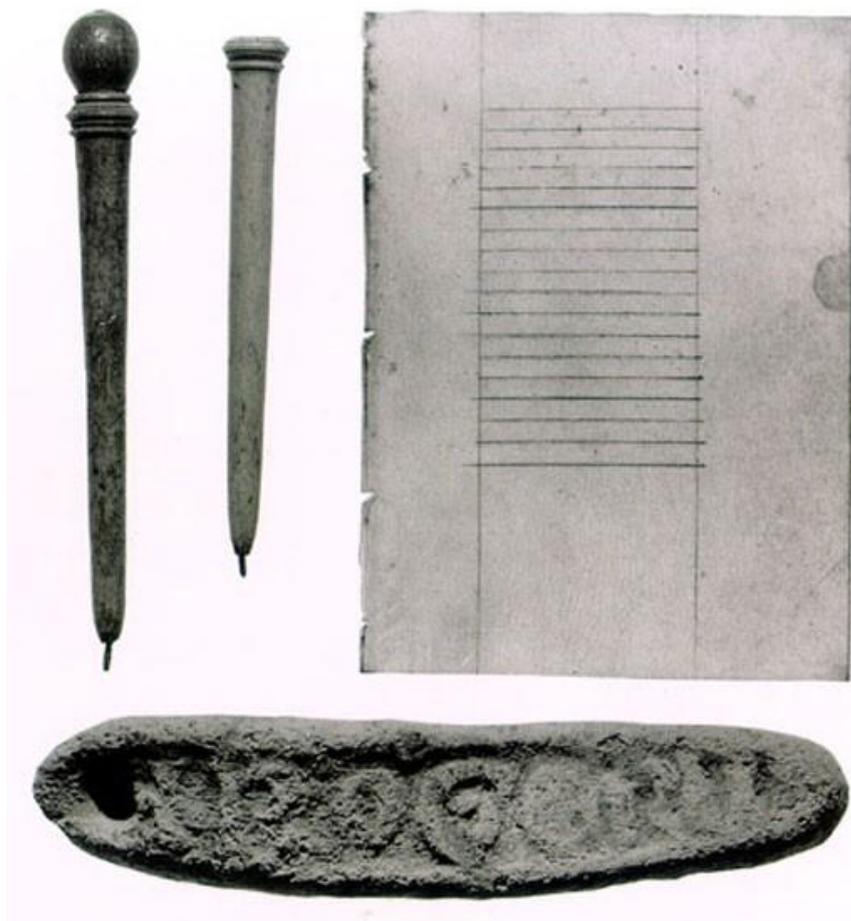
Современный пергаменщик натягивает влажную кожу на деревянную раму и прикрепляет ее края с помощью регулируемых колков

Монах осматривает кусок пергамена перед тем, как купить его у пергаменщика. Историзованный инициал немецкого манускрипта XIII в.

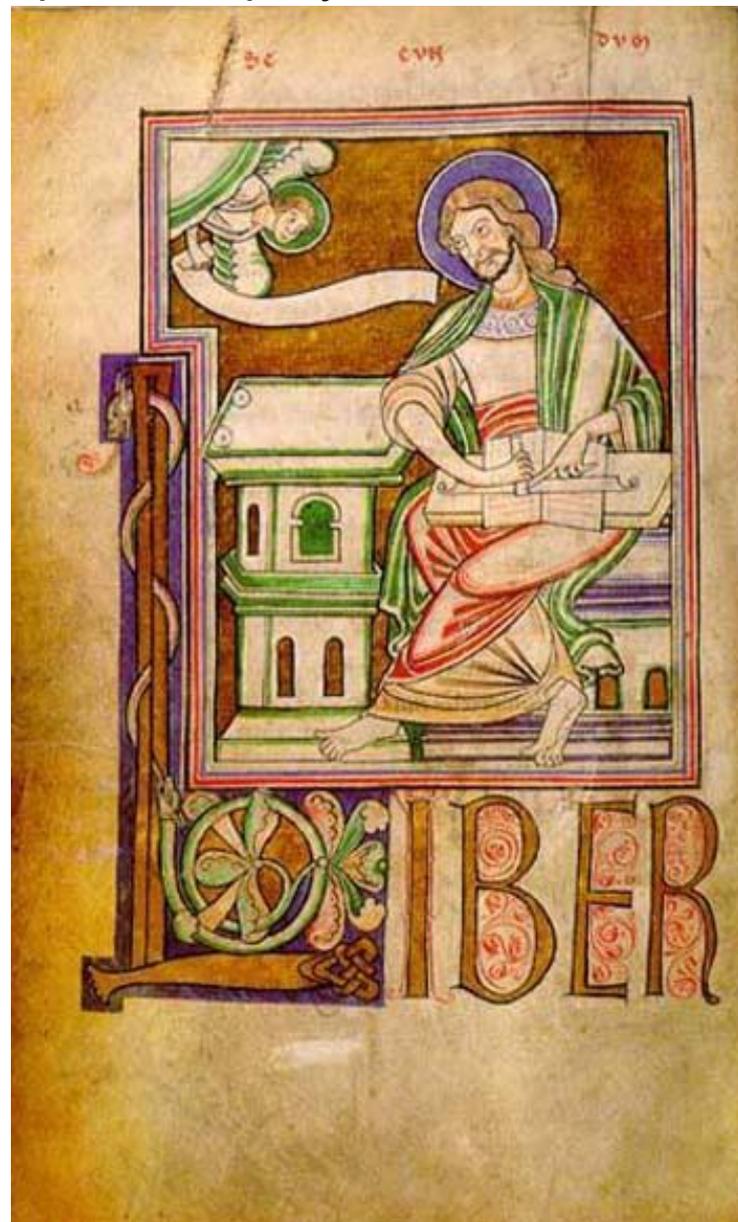

Магазин пергаменщика, изображенный в итальянской хронике XV в. Один мастер нарезает листы пергамена на квадраты, другой натирает их мелом, подготавливая к письму.

Средневековые стилосы, палочка из свинца, страница часослова, разлинованная чернилами

Евангелист Матфей
разлиновывает
рукопись, проводя линию через две
страницы сразу. Евангелие XII в.

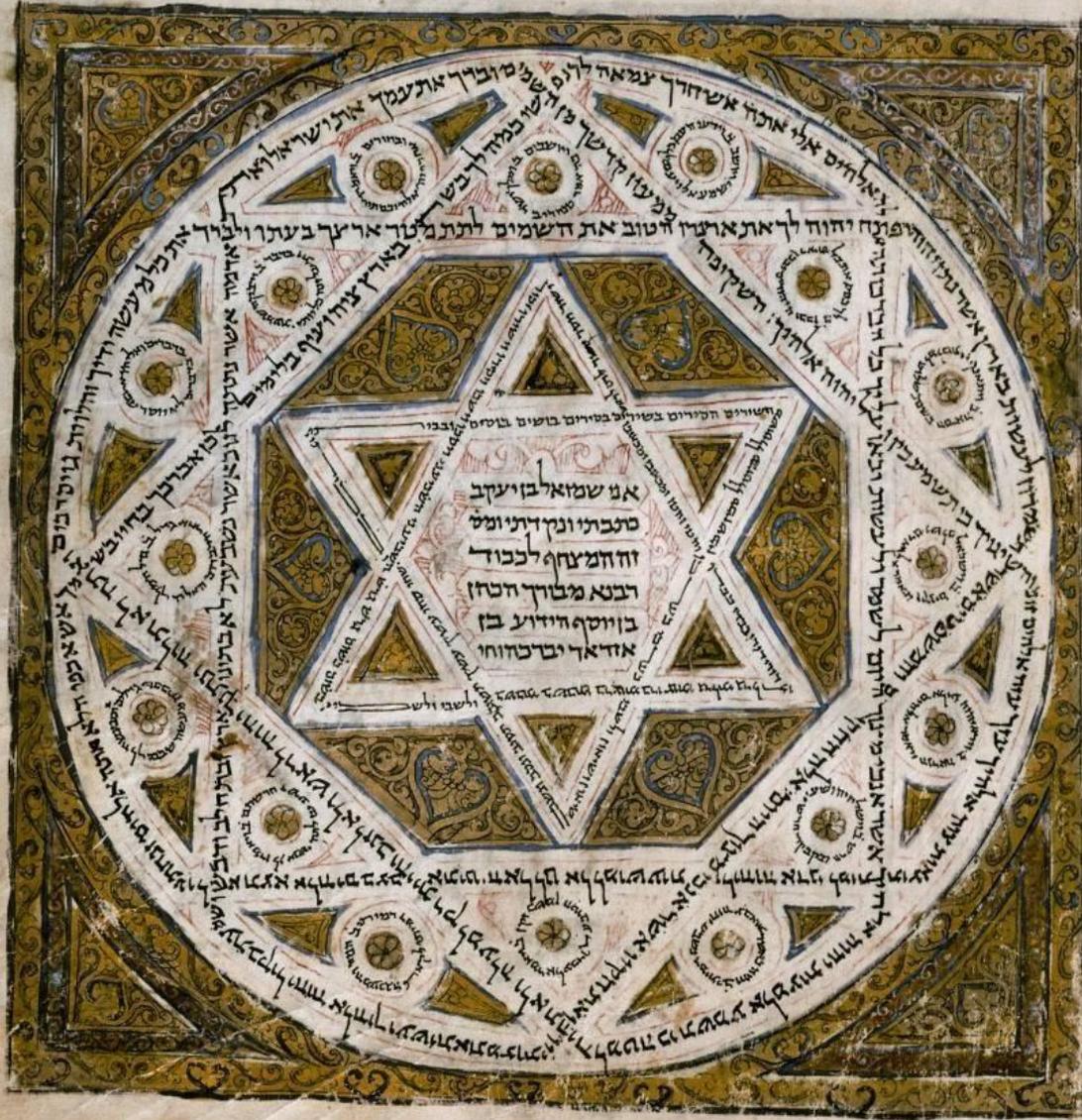

Тростниковое перо и два птичьих пера

Евангелист Марк проверяет остроту кончика пера, перед тем как окунуть его в чернильницу. Часослов XV в.

Ленинградский кодекс.
Каир, 1008 г.
Санкт-Петербург,
РНБ, IB 19А, f.474r

Дамаский кетер. Толедо, 1260 г.

Иерусалим, Национальная библиотека Израиля. MS Heb. 4 790. f.348v

Дамаский кетер. Ковровая страница с микрографией. Fol.311r

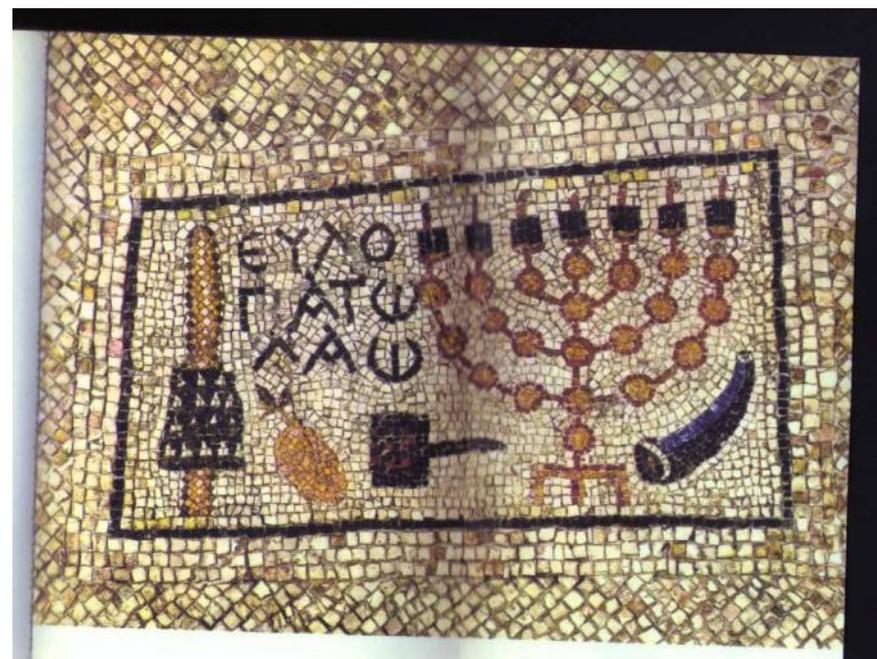

Дамаский кетер, микрография крупным планом.
Fol.113v.

Арки, обрамляющие календарь,
в виде подковы.
Париж, Национальная
Библиотека
Франции, Ms Cod Heb.21, fol.3

Позднеантичные мозаики
с изображениями Храма
и храмовых принадлежностей.
Бет-Альфа, Хульда,
Хирбе.

Храмовые принадлежности. Амвросианская каталонская Библия. Каталония, 1350-75. Милан, Библиотека Амвросиана. С 105 sup., ff.1v-2r

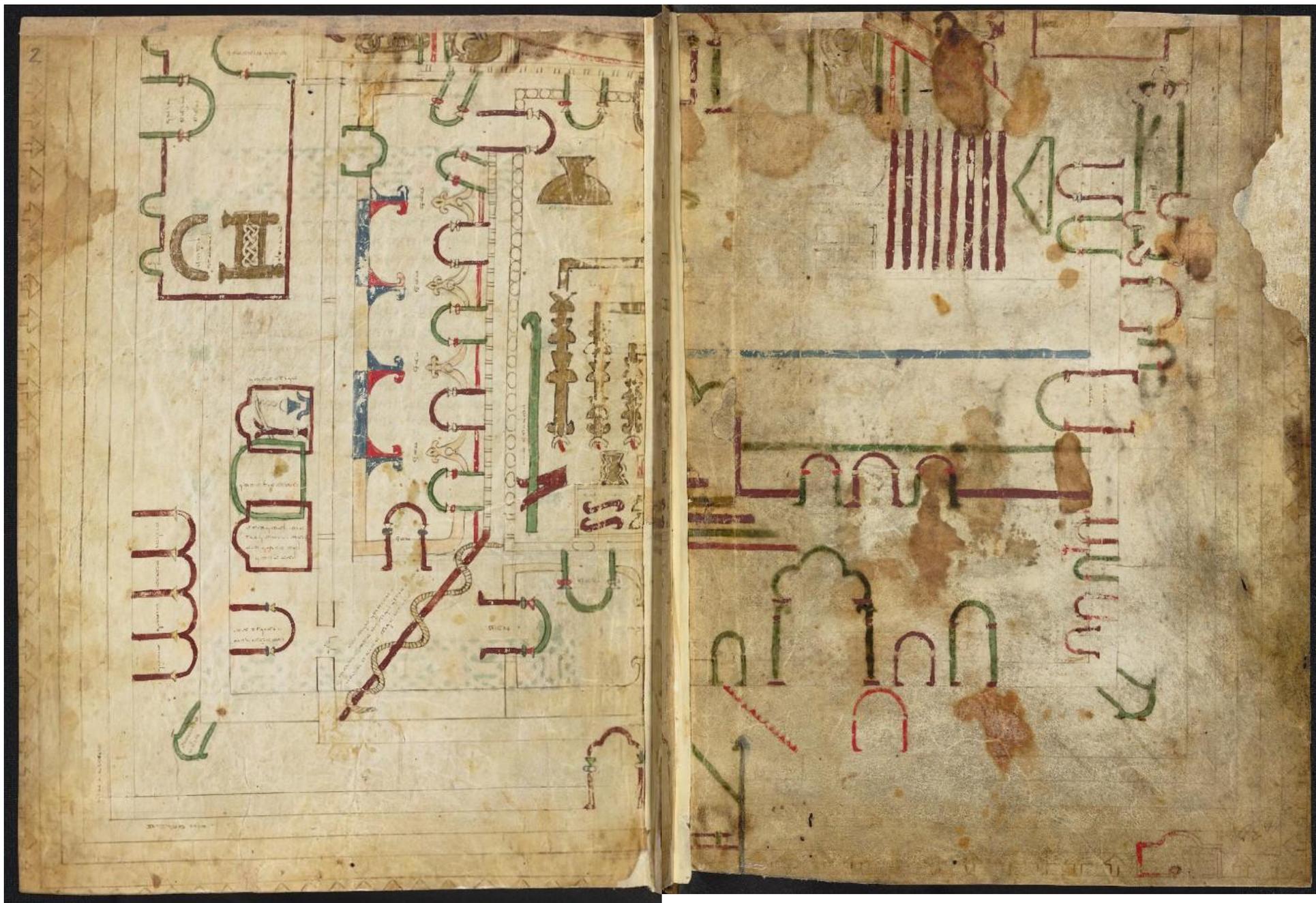

Диаграмма Храма. Сория, 1306. Оксфорд, Бодлеянская библиотека, Ms Kennicott 2, ff.1v - 2r

Библия из Имола. Испания, 1451 г. Имола, Муниципальная библиотека, Ms 77, f.337v - 338r

Поздние сефардские библии

Страницы Масоретской Библии. Лиссабон, Ок.1496 г. Филадельфия, Свободная Библиотека, Ms. Lewis O 140.

Лиссабонская Библия. Лиссабон, 1483. Лондон, Британская библиотека, Ms Or 2626, f.1v

Лиссабонская Библия.
 Декоративная цветочная указка
 "параша". Fol.79v

וישכן כבוד ה' על הר סיני וכסהו הענן ששת ימים וישכן הענן כבוד ה' אצל וישכן
 ישראל בטה כבוד ה' עין יעקב וישכן בירושלם עד לעולם וישכן עינים נבחרות מירא פה ואל הנקמם ידעו

ועצו שמים ישכון למי ארבע שמים
 לשכון חמשה ולקטרת חמשים
 אבני שחם ואבני מלאים לאמר
 ולחישן ועשן לימקד שושבנות
 בחובם ככל אשר אני מראה
 אותך את תבנית המשכן ואת
 תבנית כל כליו וכן תעשו
 ועשו ארון ועצו שמים
 אמתים וחצי ארבו ואמה וחצי
 רחבו ואמה וחצי קמתו ויצפת
 אתו זהב טהור מבית ומחוץ תעשו
 ועשית עליו זהב סביב ויצפת
 לו ארבע טבעות זהב תתה על
 ארבע פינותיו ושת טבעת על
 צלעו האחת ושת טבעת על
 צלעו השנית ועשית בדי עצי
 שטים וצפית אתם זהב והבאת
 את הכרים בטבעת על צלעת
 הארן לשאת את הארון בזה
 בטבעת הארון יהיו הכרים לא
 סרו ממנו ונתת אלה הארן את
 הערת אשר אתן אליך ועשית
 כפרת זהב טהור אמתים וחצי
 ארמה ואמה וחצי רחבה ועשית
 שנים כרבים זהב מקשה תעשה
 אתם משני קצות הכפרת ועשה

עלה אל הדרה והיה שם ואתנה
 לד את לחת האבן והתורה והמצוה
 אשר כתבת לדורותם וקסמשה
 ויהו שני עשרתו ויעל משה אל
 הר האלהים ואלהוקנם אמר
 שבו לנו בזה עד אשר נשוב אליכם
 והנה אתן וחדד עמכם מי בעל
 רברים וישאל הם ויעל משה
 אל הדר ויבס הענן את הדר
 וישכן כבוד ה' על הר סיני
 וכסהו הענן ששת ימים ויקרא
 אל משה ביום השביעי מתוך
 הענן ומראה כבוד יהוה כאשר
 אכלת בראש הדר לעיני בני
 ישראל ויקאמשה בתוך הענן
 ויעל אל הדר והיה משה בזה
 ארבעים יום וארבעים לילה
 וידבר יהוה אל משה לאמר
 דבר אל בני ישראל ויקחו לי
 תרומה מאת כב איש אשר ידבנו
 לבו תקחו זאת תרומתי וזאת
 התרומה אשר תקחו מאתם
 זהב וכסף ועור שנת תכלת וארמון
 ותלעת שני ושש ועינים ועדת
 אילים מארמים ועדת החשים

וימראה כבוד ה' ומראה הענן ומראה הארמון ומראה הדרים ומראה אש ומראה הענן
 ויקחו לי תרומה ויקחו להם איש שם ששן ויתן ויתן פרה ארמה תמימה נקרו נאו חמשה מן הסוסים
 ועשה לי סעעמים ועשה טרוב אחור מקצה מזה ועשה להם סנפסידי לכסות בשר יקרה סמנתים יי

Пятикнижие Альманци. Португалия,
1450-74. Начало Плача пророка Иеремии.
Лондон, Британская Библиотека, Add Ms
27167, f.419v.

איכה ישבה בדד העין

רבת עס היתה כאלמנה רבת בנוים
ישרת כמדוניות היתה למס
בכה תכנה בלילה ורמעתה על

Пятикнижие Альманци.
Детали декора.

Кенникоттская Библия. Ла Корунья, 1476 г. Оксфорд, Бодлеянская библиотека, Ms Kennicott 1.

מקור המים ומבלישן
הפאת ולקח בעליו במעין
עשיר איה אה עשי ישמח עשר

בעשור בורא השמים ומסרם אדם
קדש הוא ויבא ברא הפאת
לחיות במל אדירים פרבן בקר תניס
וישלף ש במבבל הממך לארץ

הנה לב סל הראוי לשתות
גלים ואריות ותמיסים
שפיר והבקר והחמשים רבונות

ולפרש בו אנתמיסים לפי שקרב
ראש חדש בשש פרים כמו שכתוב
ואב יחולק פרי החיות ישאם לאכילת

שנים יבא ארץ והשתעשור
בת ארבע אוח

עם ההא הטספת או החי להורות
והיה נסתר או נמצא או מרברר
בכה שפוע חיה בזמן חיה והנמשל

פועלה או פועלת ובה כולל ואם
ההפסך הנה בקר ובהיה הא וישנת

והארץ ויעלים עמדת וברי כאי מהם
הספק מלך קמ את סתור העפלה
ותה לול לא מען אהתור בלסת ואב

למד הפעל נרשת יהא פתח מל וכל
אשה ויריע איש ושטיע שטיע ברה
מלהיך ושה שטיע ויא מפני שרי

נבדו אנב סרררררר מל אגלף שוא
קה פתוק ונוספת בו יוד א תשכח אונת
ל אומב מודש לפי שהם מליע נאמר
בו הד טספת וא היה לבני הההטיע

מתי ועירם בארבה
לדוש און מי עשו ולבנו אבד
אובית ישם עשו ולבנו ואישטר

שתהוק יהוד לבנו אלף שהיא ברה
ובא מליו מפגיל שהיא מלה זעפא
ואתפ שאנה טפלת עיהם הרה

משע פשטן ומורא אובדני
משע פלסאן ואנה כמסר
למלה זעפא ובה המברה

בעני על רוד החוד ולא האת בנדר
והיה אחוה נטרה את החמשים בער
זולה אופה רה עולית ולב אש

אוכה כי עיר לט אט אומלה והותר
ארעה לזפת בניה ופשו שיקר
משפטט בשוא בניה נטיה מו חולט

היא שפטה אית שאי אט אכה הוא
האוכה בלסח הבטחה בארץ ויהיה
או יהו בניה נטיה זולה של עמק

תאר במשקל שומה שמרם בער שנת
שנכסם שטעה שממות ומן עיר ברת
הנפפת

והשלש עשרה
רכיש

עם הוא והתו הטספת להורות
רבת נטרות או נמצאות או מרבררות
בעק שפועלת בזמן חיה והנמשל

פועלות והוא והתו שהיא סיסת
ובאו פמכים מכלה שהיא בלשון זכר
כמי קאב אסת מוכח מסחות משכן

מיטבת שדה שרת בסך בסדרות
מקום מכות ורדומים להם

והארבע עשרה

בישילש אונות רפא נקודה
בקע נחול והעין כשורק להורות
חוד נטר או נמיא או מרבר בערן

שפועלתו יעשוה בזמן חיה והנמשל
פועל והתו שכן העין והלמד
פעם יכתב ופעם לא יכתב

ואסלוד הפעל און נרשת
נעישלח עריו סרוח בהולד נח בקר
מין העין והלמד ואם בסמוך תנודך רפא

בשוא כמו בא כרוד יו זעם יו יפל ישם
ובכל לוחית ואם טא הפעל נרשת הפא
בשוא ופיה כמו העום ועעום או בלוא

ובכל לבן עקוד מלחכה אבל הפועל
וזכוסף תרבי מלכה תער אפוד
ברשום קנינים אונם סלומס כאש

ורמה העין אא ויסר בת השמיש ופשו
תפיש ברה וכמה העיר בכל מלכה תור
כאפודר ועל וההרוד לבוש הבריים

לבוש כברים לבוש שנים קרוע כנתור
והחמש עשרה
בת חמי

אונות יעם
הוד והבס הטספת להורות על רבס
נסר יס או נמצאם או מרבררים בערם

שפועלתם יעשוה בזמן חיה והנמשל
פועלים ואם בסמוך הסוד רכס ותשא
חוד ולמד הפעל מקרה בערו כמו טאלו

ומ
והשש עשרה
את

הטספת כסופה להורות
על חיה נסתר או נמצא

או מרברר בכה שפועלת עשור
בזמן חיה והנמשל פועלה ולמד
הפעל קבוע ואם בסמוך תרסוד

הרא בנה ולמד הפעל בפתח מרד
כל הא קבה שחתפר תו במסר
בבו ועעפת חיה וישכר

לא מיון וירס חסך ופיה
ויסרת העיות ולא מיון א באכמות
סמיכות בתו ופיה לרד הפועל כמו שכתב

בסמיכות כמו רבת שפועלת לה נעשו יבת
עירוע בעערו רבת תעשה לה נעשה
נענת לדוד יעל כהלת לעיות כנת מלת

כיה חבבת ורעת שפועלת אמר אה שפ
לא ריעה אישען מוות רבועה אם
אתן שנת ליעש בשמחת כהני הלה

מנה ארת חבת לבו קרית הרהר א
תתלדות נפשו רוד א תנע פנתך
עלת שרשה אה נלת רנן ותועבת

לארסלן משפחה לבעקהת ועל
טהרת ללי קרש ובאו מקל עפ הנה
הכה לטיעת מעיר עיו וספתיה עיר

תהלת אה סהלת שפועלת יעל על כן
הרת יעשה והתו ספירות ובעמדות
מקמ מת שיעלים מת המלך וכן כל

מת ולקצת הימים ומקצת ימים עש
ומקצת כלל בתחאחם ובא ים ההא
בסמיכות סאה סלת כאופה שיערים

Антропоморфные буквы.
Колофон художника

Колофон художника. Серверская Библия. Сервера, 1300 г. Лиссабон, Национальная библиотека Португалии, Ms. Hebr.72, fol.449r

Страницы Серверской Библии с изображением кентавров и единорогов

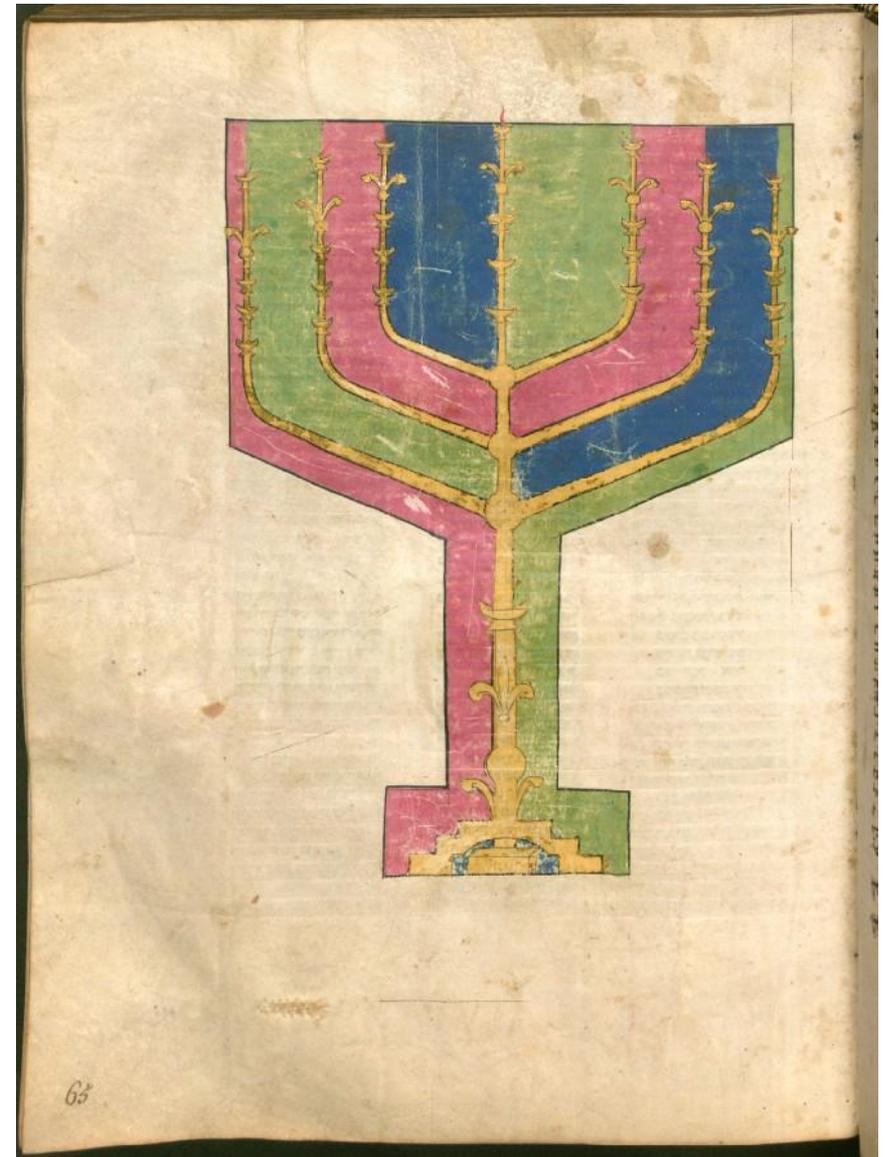
Светские сюжеты в Серверской и Кенникоттской Библиях

Изображение меноры в Серверской Библии (f.316v): Захария 4, 2-14.

Менора в ашкеназских манускриптах

Слева: Северофранцузский сборник, 1277-86. Лондон, Британская Библиотека, Add Ms. 11639, f.114r.

Справа: Комментарий Раши. Германия, 1232-33. Мюнхен, Баварская Библиотека, Ms Cod.Heb. 5, vol.I, f.65r

Аарон зажигает менору. Швейцария, XIII в. Париж, Национальная Библиотека Франции, Ms.Heb 5, f.118v

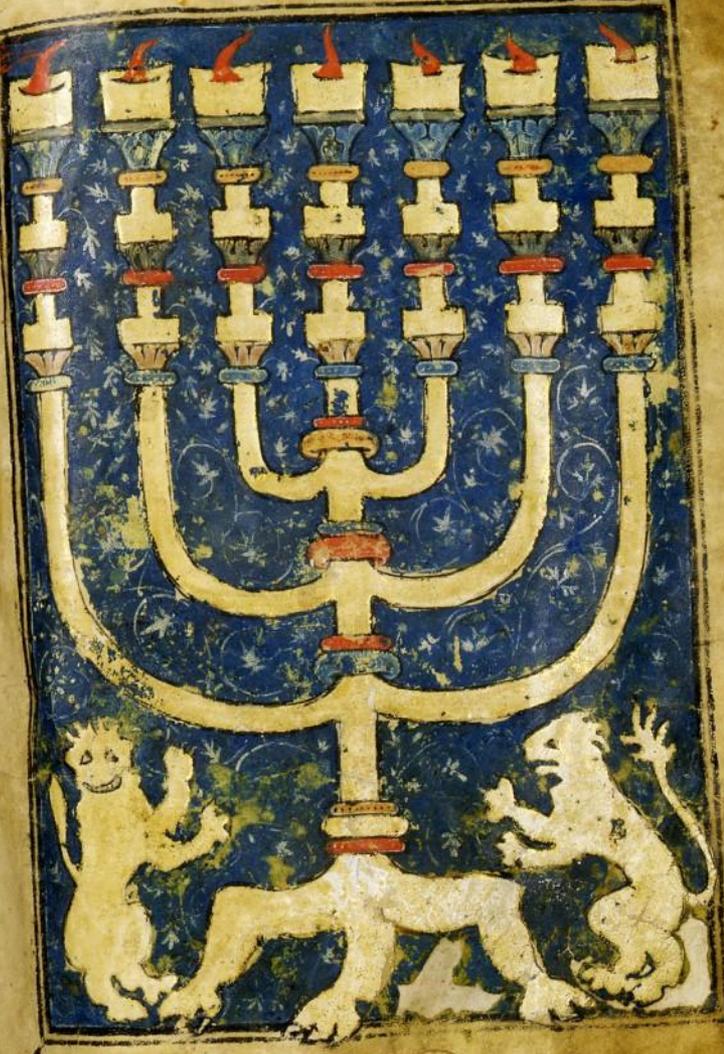
Менора. Италия, кон. XIII в. Лондон, Британская библиотека, Ms Harley 5710, vol.I, f.136r

השני את משה האמור בליל קבלתו יורה כי יאשר יקום שבת יקרה לנו כמים משה ארבעה עשר

עשרת ימינו יקום יקרה לנו כמים משה ארבעה עשר

השני את משה האמור בליל קבלתו יורה כי יאשר יקום שבת יקרה לנו כמים משה ארבעה עשר

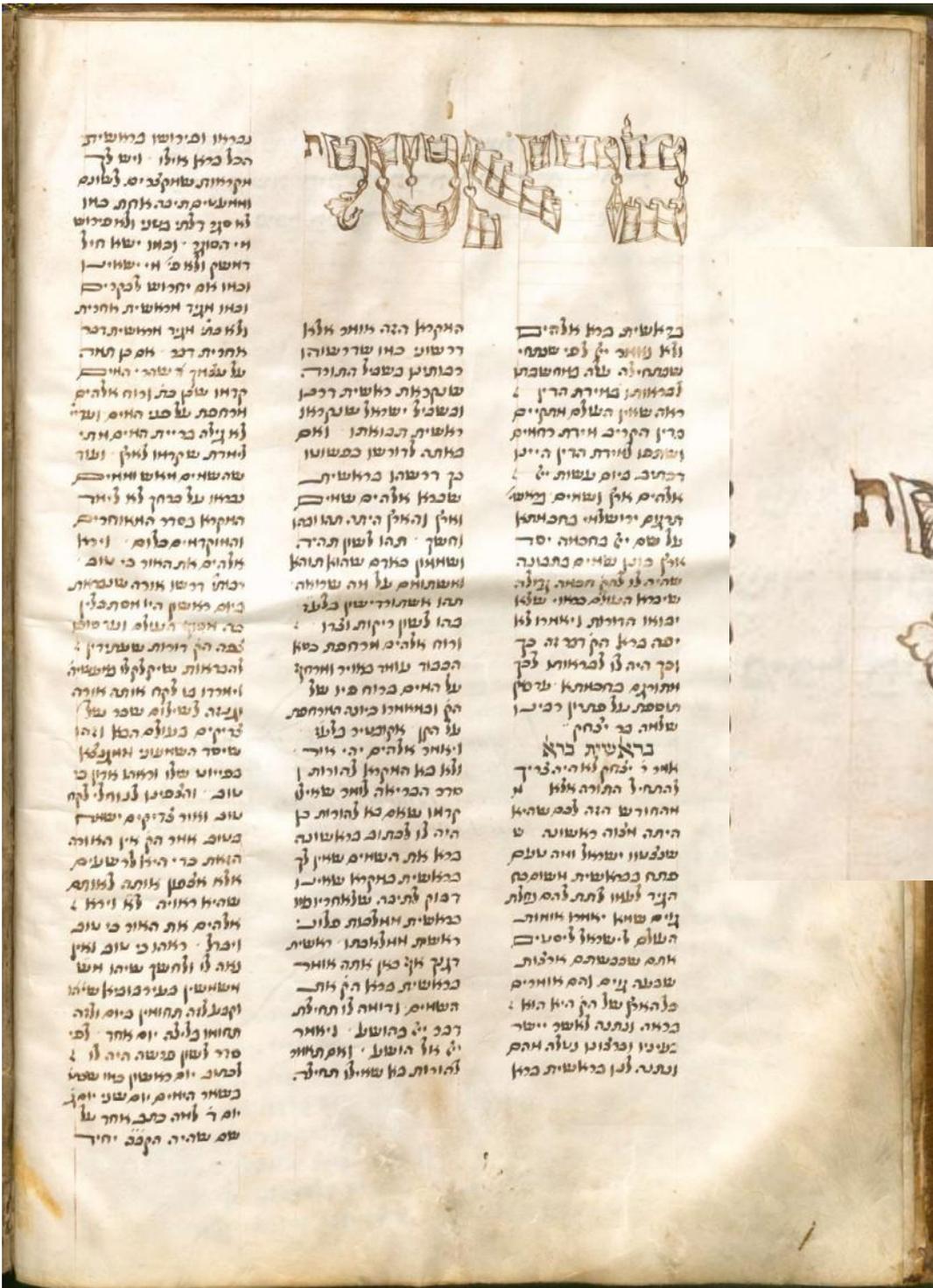

עשרת ימינו יקום יקרה לנו כמים משה ארבעה עשר

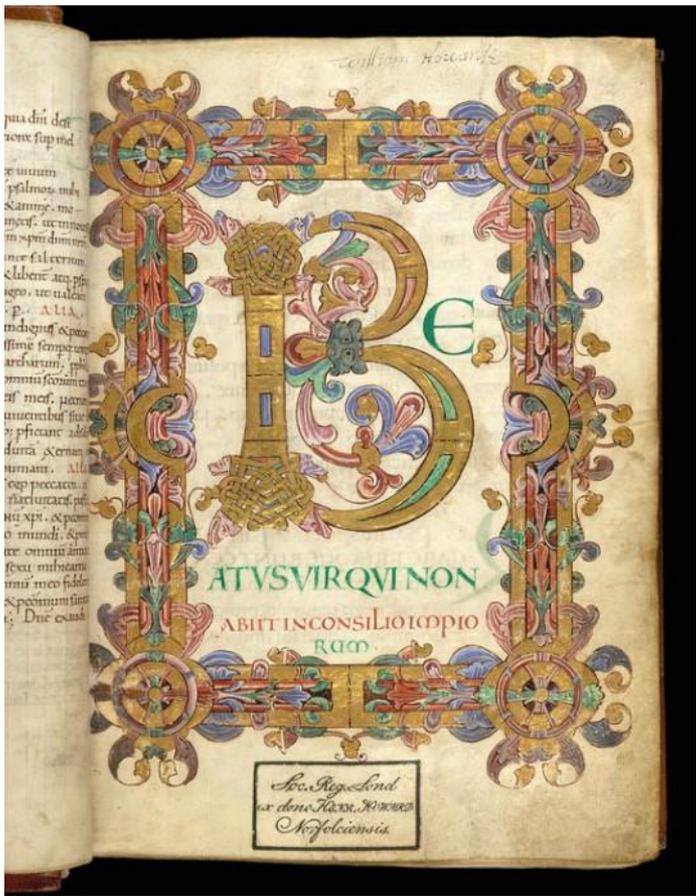
155

Храмовые принадлежности и фигура первосвященника. Регенсбургское Пятикнижие. Регенсбург, ок.1300 г. Иерусалим, Музей Израиля, Ms.180/52, ff.155v-156r.

Инициалы в ашкеназских манускриптах

Первые инициалы в ашкеназских библиях. Германия, 1232-33. Мюнхен, Баварская Библиотека, Ms Cod.Heb. 5, vol.I, f.1v

Примеры инициалов
в христианских рукописях

Инициал в начале III Книги Царств.
Лотарингия, 1286. Париж, Национальная
библиотека Франции, Ms Hebr.4, f.249v

Выделение первого слова. Германия, XIII в.
Берлин, Государственная библиотека.
Ms.or.Fol.1212, f.150v (слева), 381r (внизу).

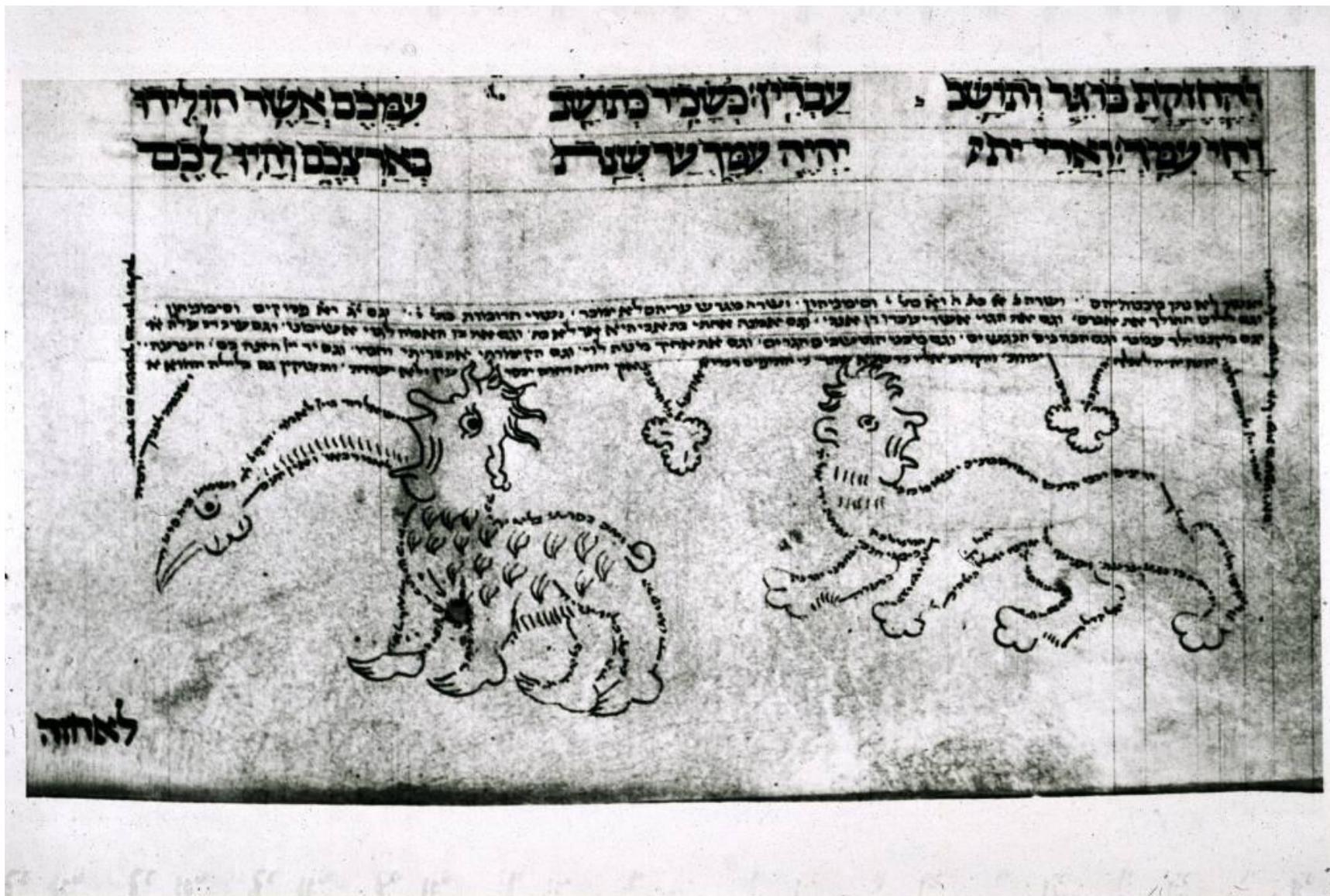

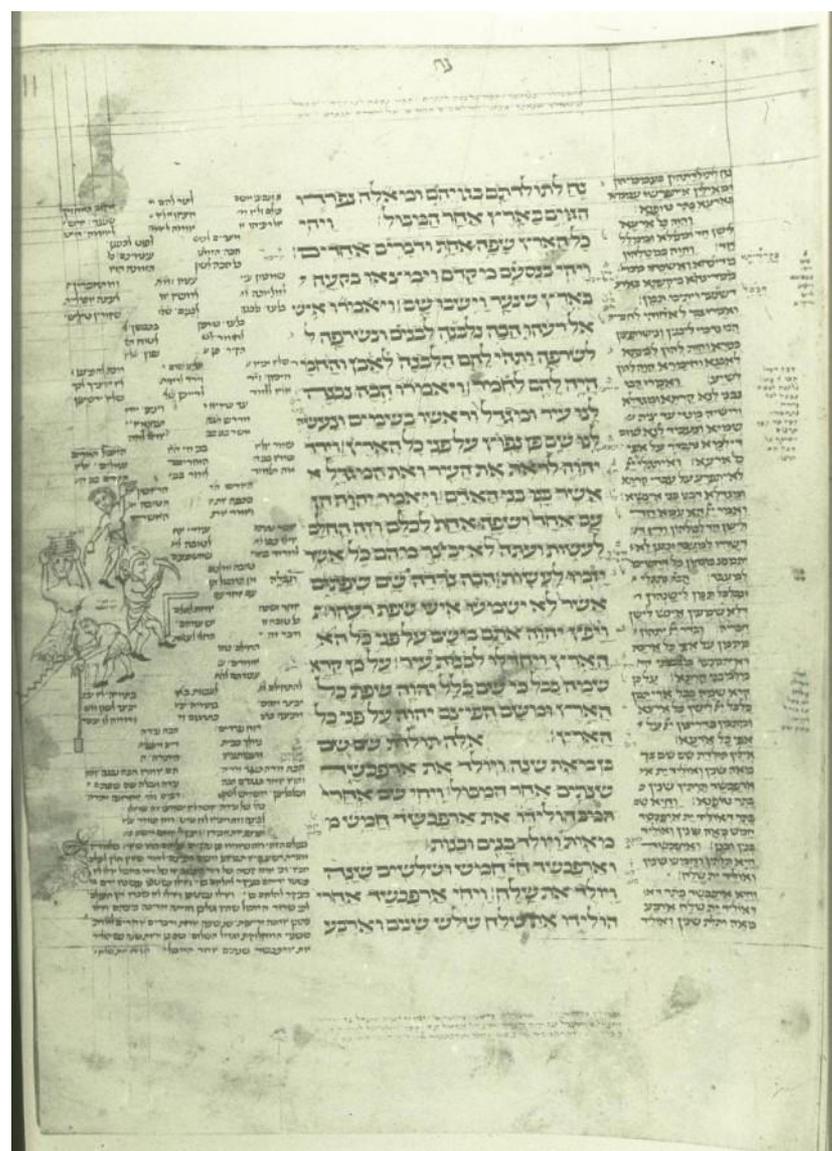
Микрография и фигурный текст

Микрографическое изображение рыжей телки (Числа 19). Германия, ок. 1286. Париж, Национальная библиотека Франции, Ms. Hebr. 1, f. 104v.

Два микрографических гибрида под текстом 35 главы книги Левит. Берлин, Государственная библиотека, Ms.or.Fol.1212, f.146v

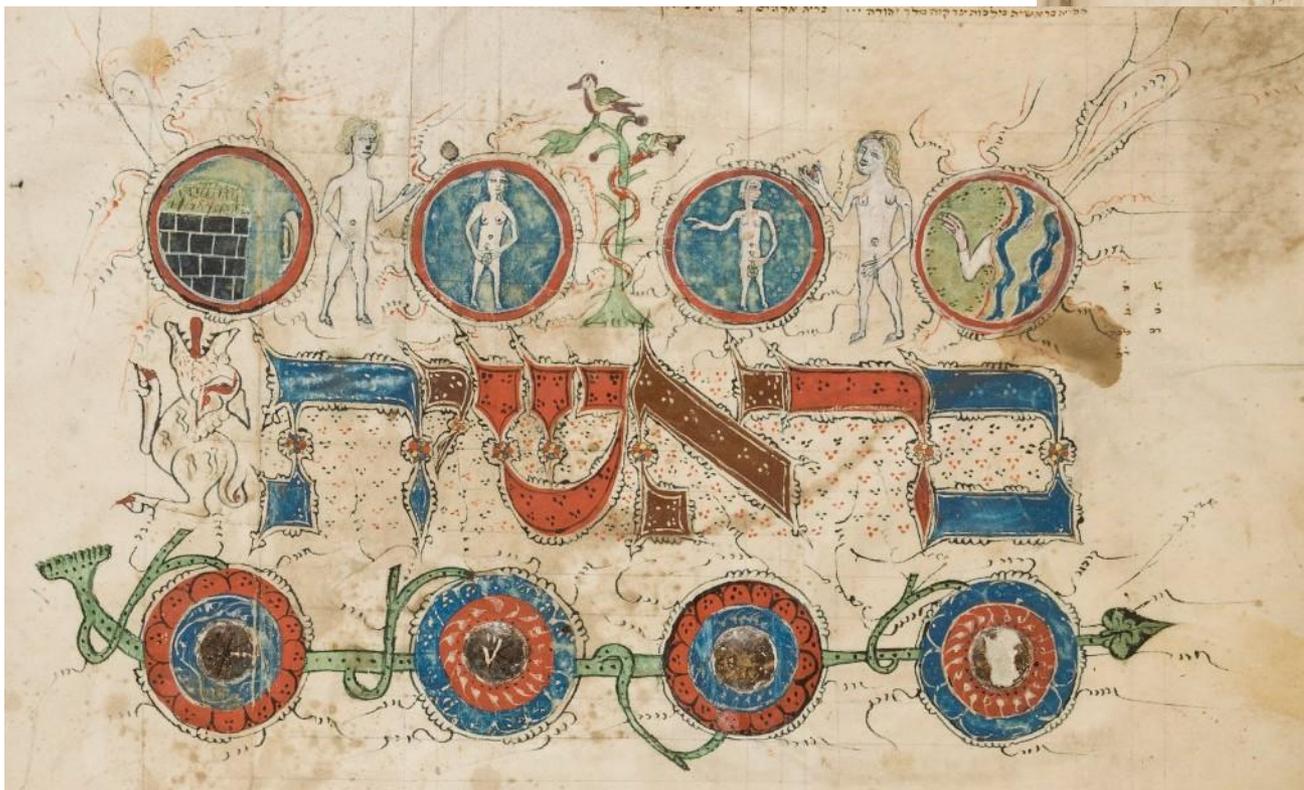

Пятикнижие из Альбенка. Альбенк (Франция), 1340. Оксфорд, Бодлеанская библиотека, Ms. Opp.14. Carmina figurata в форме реки крови (Исход 7, 20-21) и вавилонской башни (Бытие 11, 3-4).

Богослужебные Пятикнижия

Пятикнижие Де Кастро. Германия, 1344 г.
Иерусалим, Музей Израиля, Ms 180/94,
f. 1v.

ברא אלהים את השמים והארץ
ביום ראשון
ברא אלהים את השמים והארץ
ביום שני
ברא אלהים את השמים והארץ
ביום שלישי
ברא אלהים את השמים והארץ
ביום רביעי
ברא אלהים את השמים והארץ
ביום חמישי
ברא אלהים את השמים והארץ
ביום שישי
ברא אלהים את השמים והארץ
ביום שבת

היום הראשון שבו ברא אלהים את השמים והארץ ביום שני ברא אלהים את השמים והארץ ביום שלישי ברא אלהים את השמים והארץ ביום רביעי ברא אלהים את השמים והארץ ביום חמישי ברא אלהים את השמים והארץ ביום שישי ברא אלהים את השמים והארץ ביום שבת ברא אלהים את השמים והארץ

Конец книги Исход, начало книги
Левит. Северофранцузский сборник.
Франция, 1277-1286. Лондон,
Британская библиотека, Ms.Add. 11639,
f.51v

אל אשר עשה יהוה אל משה
וישם את כבוד ה' עליו
ואת המזבח העולה שם קטח מלשון
אחל מושע ויטל עניו את העניו
ואת העניו פאשר ענה יהוה
את משה וישם את
הכבוד על אהל מועד וכך המזבח
יהיה שמה מים להצט' ורחצו
מפני משה ואהרן ובני את
ידיהם ואת האזניהם ובמאם אל
אהל מועד ובמזבחה אל הכיור
ויהוה כאשר עשה יהוה את משה
ויהוה את החיטה סטב לך
למשכן ולמזבח ויטל את מן
שער החצר ויטל משה את העל
המלאכה ויטל העניו את
אהל מועד וכבוד יהוה כבוד את
המזבח ויהוה יטל משה לבת אל
אהל מועד ט טטב עניו העניו
וכבוד יהוה בלאת את המזבח
ובדעיות העניו מעד המזבח
יסעו בני ישראל בני משעיהם
ואם לא עתה העניו ויהוה יטל
על יום העלית ופי עני יהוה ער
רפי טטב ויטל ויטל קחיה ליהוה
מז לעניו כל בית ישראל ככל
מסעיהם

טטב עניו כבוד משה ויטל ויטל קחיה ליהוה
מז לעניו כל בית ישראל ככל מסעיהם

Исход, 15 глава. Каталонское
Пятикнижие. Каталония, кон. XIV в.
Лондон, Британская библиотека,
Ms. Harley 5773, f.56r.

קדשך שמעו עמי יר-ג זין
אחו ישבי פלשת אונבה לו אלופי
אדום אילי מואב יאחזמו רעד נמנו
כל ישבי כנען תפל עליהם אימתה
ופחד בגדל ודועך ידמו כאבן
יעבר עמך יהוה עדי עבר עם זון
קנית תבאמו ותטעמו בהר נחלתך מבון
לשבתך פעלת יהוה מקדש אדני כוננו
ידיך יהוה מלך לעלם ועד
באוס פרה ברכבו ובפר שובים וישב יהוה עלהם אתמי
הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים

ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התף כידה ותצאן כל הנשים
אחרי הנהפים ובמחלת ותען להם מרים שירו ליהוה פתא נאה
קוסו ורכבו רמה כים ויסעמשה את ישראל מים סוף
ויצאו אל מדבר שור וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים
ויבאו מרתה ולא יכלו לשתת מים ממרה כי מרים הסעל יי בן
קרא שמה מרה וילנו העם למצותיו ושמרת כל הקיו
עלבישה לאמר מה גשתה כל המחלה אשר שמרתנו
ויצעק אליהוה ויורהו יהוה במעור סלא אשים עליך כי
עץ וישלך אלהים וימתקו אני יהוה רפאך
המים שם שם לו חק ומשפט ויבאו אלמה
ושם שתיים עשרה ענות ומים ושבעים תמרים ויחגו
ושם על המים ויסעי מאילם 16

Начало книги Левит. Пятикнижие герцога Сассекса. Лиссабон, 1475-99. Лондон, Британская библиотека, Add Ms 15284, f.88r.

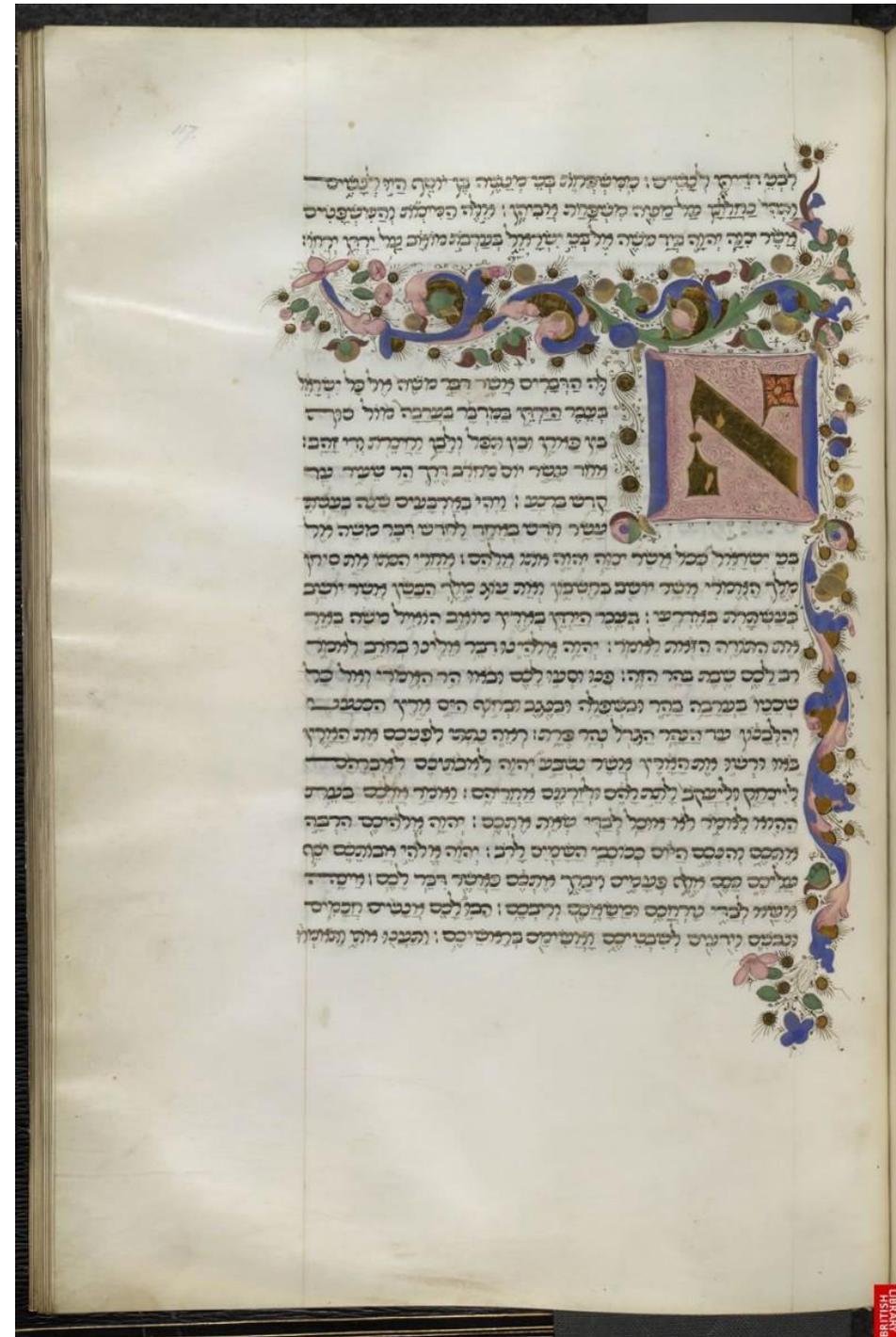

Итальянские библии

Начало книги Второзакония. Итальянское
Пятикнижие герцога Сассекса. Италия, ок.
1400 г. Лондон, Британская библиотека,
Add Ms 15423, f.117r.

Страница богослужебного Пятикнижия.
Италия, 1450-74. Лондон, Британская
библиотека, Ms Harley 7621, f.254v

Начало книги Бытия. Флоренция, сер.XV в.
Флоренция, Библиотека Лауренциана, Ms.
Conv.Soppr.268, f.1r

